

ТЕМА 5. НОРМИ ПРАВА.

1. Поняття норми права, її основні ознаки.
2. Структура норми права: гіпотеза, диспозиція, санкція.
3. Співвідношення норми права і статті нормативно-правового акту.
4. Види правових норм: критерії кваліфікації та основні характеристики. Нетипові нормативно-правові приписи.

1. Поняття норми права, її основні ознаки

Норма права – це загальнообов'язкове, формально-визначене правило поведінки (зразок, масштаб, еталон) загального характеру, встановлене або санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу.

Ознаки норми права такі ж, що й права в цілому, але норма не має такої ознаки, як системність, оскільки вона регулює групу певних суспільних відносин, і лише в сукупності з іншими, узгодженими з нею, нормами складає систему права.

Оскільки ознаки права вже наводилися, перелічимо *специфічні ознаки норми права*:

1. Правило поведінки регулятивного характеру - норма права вводить нове правило, фіксує найтипівіші соціальні процеси і зв'язки; впливає на суспільні відносини, поведінку людей; є модель (зразок, еталон, масштаб) регульованих суспільних відносин. Регулятивність норми права підкреслює її дія, «роботу», яка повинна призвести до певного результату.

2. Загальнообов'язкове правило поведінки - норма права виходить від держави, повинна сприйматися як керівництво до дії, котре не підлягає обговоренню щодо доцільності.

3. Правило поведінки загального характеру - норма права має загальний (без зазначення конкретного адресата - неперсоніфікований) характер, тобто поширюється на усіх, хто стає учасником відносин,

регульованих нормою. Як регулятор суспільних відносин, норма має багаторазовість застосування (наприклад, заборона хуліганства).

4. Формально-визначене правило поведінки представницько-зобов'язуючого характеру - норма права закріплює права і обов'язки учасників суспільних відносин, а також юридичну відповідальність (санкції), яка застосовується у разі її порушення. Надаючи права одним, норма права покладає обов'язки на інших (наприклад, молоді люди мають право на навчання, обов'язок інших - забезпечити це право). Формальну визначеність норма права отримує після викладення її в законах, інших писаних джерелах права.

5. Правило поведінки, прийняте в суворо встановленому порядку, - норма права видається уповноваженими на те суб'єктами в межах їх компетенції з дотриманням певної процедури: розробка, обговорення, прийняття, набуття чинності, зміна або скасування чинності.

6. Правило поведінки, забезпечене всіма заходами державного впливу, аж до примусу, - держава створює реальні умови для добровільного здійснення суб'єктами зразків поведінки, сформульованих у нормі права; застосовує способи переконання і примусу до бажаної поведінки, зокрема, ефективні санкції у разі невиконання вимог норми права.

Висновки з першого питання:

Риси норми права як класичного розпорядження:

1) норма відтіняє, підкреслює кількісну і якісну сторони поведінки (вид і міру поведінки);

2) норма вбирає в себе всі основні властивості права (нормативність, формальну визначеність, стабільність, владність);

3) норма має чітко виражену структуру, складається з елементів (диспозиція, гіпотеза, санкція).

Поряд із цим норма права має *внутрішній зміст*:

– є мірою свободи і справедливості;

– є результатом владної діяльності держави, яка полягає в узагальненні і систематизації типових конкретних правовідносин, що виникають у громадянському суспільстві;

– має завжди загальний характер, тобто це таке розпорядження, що адресоване безлічі індивідуально не визначених суб'єктів і розраховано на багатократність застосування за певних життєвих обставин.

2. Структура норми права: гіпотеза, диспозиція, санкція

Будь-яка норма як правило поведінки має логічну структуру і повинна відповідати на три питання:

– за яких умов реалізується норма права?

– яким повинно бути правило поведінки за цих умов?

– Які наслідки порушення цього правила?

Структура, або внутрішня форма норми права – це внутрішня побудова норми права, яка виражається у її поділі на складові елементи: диспозицію, санкцію та гіпотезу, які пов'язані між собою.

Елементи норми права:

Гіпотеза (припущення) – це така частина норми права, яка вказує на ті фактичні життєві обставини (місце, час, стан тощо), наявність або відсутність яких є умовою виникнення передбачених у диспозиції прав і обов'язків. *Відповідає на запитання: Де? Коли? У якому випадку? При яких умовах?*

Саме гіпотеза надає рух правовій нормі. За допомогою гіпотези абстрактний варіант поведінки «прив'язується» до конкретного життєвого випадку, до конкретної людини, часу і місця. Призначення гіпотези – визначити сферу і межі регулятивної дії диспозиції і правової норми.

Наприклад, відповідно до законодавства про шлюб і сім'ю для одруження необхідна взаємна згода осіб, що одружуються, і досягнення ними шлюбного віку. Лише за наявності зазначених обставин (позитивна гіпотеза) норми діятимуть. Але дія норми, що розглядається, зв'язується і з іншими обставинами: відсутністю вже зареєстрованого шлюбу, а також визнаної судом недієздатності внаслідок душевної хвороби або слабоумства (негативна гіпотеза).

Залежно від свого складу гіпотези поділяються на прості, складні й альтернативні.

Прості гіпотези вказують на одну обставину як умову дії норми (наприклад, дитина, батьки якої на момент її народження є громадянами України (гіпотеза), є громадянином України).

Складні гіпотези вказують на дві або більше обставин як на умову дії норми (ст. 76 Конституції дає перелік вимог, які ставлять перед кандидатом в народні депутати).

Альтернативні гіпотези пов'язують дію норми з однією із декількох перерахованих у законі обставин (ст. 81 Конституції вказує на обставини, коли будь-яка з них може призвести до припинення повноважень народного депутата).

За ступенем визначеності розрізняють абсолютно визначені і відносно визначені гіпотези.

Абсолютно визначені гіпотези чітко і вичерпно вказують на обставини, з наявністю або відсутністю яких пов'язана дія норми (ст. 77 Конституції чітко визначає умови проведення позачергових виборів парламенту).

Відносно визначені гіпотези найбільш загально, абстрактно формулюють обставини, які є умовою дії норми (наприклад, ст. 111 Конституції передбачає, що Президент може бути усунений з поста в порядку імпічменту в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину).

Диспозиція (розпорядження) – це така частина норми права, в якій викладений зміст правила поведінки.

В ній сформульовані права й обов'язки, яких суб'єкти суспільних відносин набувають при наявності умов, передбачених гіпотезою норми. Вона є центральною частиною норми права в тому розумінні, що інші дві частини є похідними від неї, логічно обумовленими диспозицією. Разом з тим це не означає можливості існування диспозиції норми права без санкції та гіпотези, оскільки без них вона втрачає свої регулятивні властивості.

Залежно від ступеня визначеності диспозиція поділяється на абсолютно визначену і відносно визначену.

Абсолютно-визначена диспозиція містить чітко і вичерпно викладене правило, що позбавляє суб'єктів суспільних відносин можливості вибору варіантів поведінки (наприклад, п.3 ст.9 Закону України “Про податок на додану вартість” вказує на те, що суб'єкти підприємницької діяльності, які

створюються після набрання чинності цим Законом, незалежно від виду діяльності і запланованих обсягів операцій... зобов'язані зареєструватися як платники податку за місцем їх знаходження в податковому органі).

Відносно-визначена диспозиція містить загальні ознаки поведінки, в межах якої можуть діяти суб'єкти (наприклад, використання землі в Україні є платним, про що йдеться у ст. 36 Земельного кодексу).

Альтернативна диспозиція – диспозиція, яка характеризується тим, що вказує на кілька правових наслідків, але припускає настання тільки одного з них.

Наприклад, у Кримінально-процесуальному кодексі є норма яка передбачає, що в результаті розгляду справи в касаційному порядку суд приймає одне з таких рішень: (1) залишає вирок без зміни; (2) скасовує вирок і направляє справу для нового розслідування або нового розгляду; (3) скасовує вирок і припиняє справу; (4) змінює вирок.

Залежно від свого складу диспозиції поділяються на прості та складні.

Проста диспозиція - диспозиція, що передбачає один конкретний правовий наслідок, який настає за наявності певних фактичних обставин.

Складна диспозиція - диспозиція, що передбачає кілька правових наслідків, які одночасно настають за наявності певних фактичних обставин.

Санкція (стягнення) – це така частина норми права, яка встановлює невиконання правила, визначеного в диспозиції. Вона є логічно завершальним елементом структури норми права, який обумовлений існуванням диспозиції. Санкція є виразом осуду і примусу, який застосовується державою до суб'єкта суспільних відносин при порушенні ним вимог норми права.

У санкції виражається *несхвальне* ставлення суспільства, держави, особистості до порушників правової норми (*охоронна санкція*). У санкції може виражатися *схвальне* ставлення у вигляді заохочення – премії, підвищення в посаді до осіб, що виконують диспозицію (корисні варіанти поведінки) на рівні, що перевищує загальні вимоги (*заохочувальна санкція*). *Ми говоримо про санкції охоронного характеру.*

Залежно від ступеня невиконання наслідків санкції поділяються на штрафні, правопоновлюючі та заходи попереджувального впливу.

Штрафні (каральні) санкції передбачають найбільш невігідні наслідки для правопорушника (позбавлення волі, позбавлення батьківських прав тощо).

Правопоновлюючі санкції спрямовані не на покарання правопорушника, а на відновлення попереднього стану, порушених прав і законних інтересів, виконання правопорушником покладених на нього і невиконаних або неналежним чином виконаних обов'язків (відновлення на попередній роботі (посаді) незаконно звільнених робітників; сплата аліментів; відібрання індивідуально визначеної речі в боржника і передача її кредиторів тощо).

До заходів попереджувального впливу відносять привід, арешт майна, затримання як підозрюваного.

За сферою використання санкції поділяються на:

конституційно-правові (визнання конституційним судом закону таким, що не відповідає конституції);

цивільно-правові (визнання договору недійсним, стягнення неустойки);

адміністративно-правові (штраф, позбавлення спеціального права, наданого громадянину, наприклад полювання);

дисциплінарні (винесення догани або звільнення з роботи);

кримінальні (виправні роботи, позбавлення волі).

За ступенем визначеності розрізняють абсолютно-визначені, відносно-визначені та альтернативні санкції.

Абсолютно-визначені санкції чітко і вичерпно вказують на вид і міру державного примусу (звільнення з роботи, чітко визначений розмір штрафу).

Відносно-визначені санкції передбачають мінімальні і максимальні або лише максимальні межі невігідних наслідків (позбавлення волі строком від ... і до ..., виправні роботи строком до ...).

Альтернативні санкції – санкції, у яких названі або перелічені через з'єднально-роз'єднувальний сполучник «чи» («або») кілька видів юридичної відповідальності, із яких правозастосовник обирає лише один – найдоцільніший для випадку, що вирішується. Наприклад, пошкодження полезахисних та інших насаджень караються виправними роботами на строк

до одного року або штрафом, або покладенням обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду.

Залежно від складу санкції поділяють на прості, складні й альтернативні.

Прості санкції передбачають один неvigідний наслідок (штраф; стягнення пені).

Складні санкції тягнуть за собою кілька неvigідних наслідків (позбавлення волі з конфіскацією майна).

Альтернативні санкції містять кілька наслідків, один з яких може бути застосованим до правопорушника (позбавлення волі або виправні роботи; позбавлення волі, або виправні роботи, або штраф).

Висновки з другого питання:

Структура, або внутрішня форма норми права – це внутрішня побудова норми права, яка виражається у її поділі на складові елементи: диспозицію, санкцію та гіпотезу, які пов'язані між собою.

3. Співвідношення норми права і статті нормативно-правового акту.

Способи викладення норми права в статтях нормативно-правового акта можуть бути різними. Інколи норма права може бути викладена в одній статті нормативного акта, але частіше вони за своїм змістом не збігаються. Розбіжності, які існують у питанні співвідношення норми права і статті нормативного акта можуть виникати залежно від обсягу нормативного припису, викладеного в статті нормативного акта, і залежно від способу викладення в статті нормативного акта структурних частин норми права.

Залежно від обсягу нормативного припису, викладеного в статті нормативного акта, можуть траплятися такі варіанти:

в одній статті нормативного акта викладена повністю одна норма права, тобто текстуальне вони збігаються (ст. 145 КК України);

в одній статті нормативного акта викладені два або більше нормативні приписи (ст. 185 КК України);

в одній статті нормативного акта викладена частина норми права, а інші частини норми знаходяться в інших статтях або нормативних актах (ст. 121 КК України).

Залежно від способу викладення в статті нормативного акта структурних частин норми права розрізняють:

прямий спосіб викладення, який передбачає розміщення усіх структурних частин норми в одній статті (ст. 117 КК України);

відсилочний спосіб викладення. В статті викладається частина норми і дається посилання на іншу статтю нормативного акта, в якій розміщена відсутня частина норми (ст. 118 КК України);

бланкетний спосіб викладення. Він передбачає викладення частини норми права в одній статті нормативного акта, що ж до відсутньої частини норми, то робиться відсилка не до іншої статті цього ж нормативного акта, а до іншого нормативного акта. Так, статті 414-421 Кримінального кодексу України встановлюють кримінальну відповідальність за порушення різного роду правил, зміст яких необхідно шукати у відповідних нормативних актах (правил караульної служби, правил несення бойового чергування, уставних правил внутрішньої служби тощо).

Висновки з третього питання:

Способи викладення норми права в статтях нормативно-правового акта можуть бути різними. Інколи норма права може бути викладена в одній статті нормативного акта, але частіше вони за своїм змістом не збігаються. Розбіжності, які існують у питанні співвідношення норми права і статті нормативного акта можуть виникати залежно від обсягу нормативного припису, викладеного в статті нормативного акта, і залежно від способу викладення в статті нормативного акта структурних частин норми права.

4. Види правових норм: критерії кваліфікації та основні характеристики. Нетипові нормативно-правові приписи.

У масиві норм права існує значна за обсягом група правових приписів, що не є нормою права як класичної моделі поведінки. В теорії права їх називають спеціалізованими нормами права, їх існування зумовлено специфікою самого права. Вони мають певне самостійне значення в регулюванні суспільних відносин. На відміну від класичного правила поведінки вони:

виконують субсидіарну (додаткову) функцію в правовому регулюванні;

позбавлені традиційної логічної структури, що характерна для норм права як класичного приписання;

виступають як зразок, еталон поведінки, зміст якого визначається змістом виконуваної функції (так, норми, що закріплюють принцип законності, орієнтують суб'єктів на здійснення правомірної поведінки).

Спеціалізовані норми права неоднакові за своєю природою і функціональним призначенням. Вони можуть бути поділені на відправні та інші спеціалізовані нормативні приписи.

Відправні спеціалізовані норми досить неоднорідні за своїм характером, змістом та цільовим призначенням. Вони охоплюють норми-начала, визначально-установчі норми, норми-дефініції, норми-принципи, норми-презумпції тощо. Їх особливе призначення полягає у встановленні вихідних засад, основ правового регулювання суспільних відносин. Завдяки їм визначаються цілі, завдання, принципи, межі і методи правового регулювання, закріплюються правові категорії і поняття. До інших спеціалізованих норм можуть бути віднесені: норми-строки, норми-фікції, норми-конструкції, оперативні норми. Оскільки спеціалізовані норми права досить різноманітні, то при здійсненні їх класифікації важливо розкрити зміст і призначення кожної з них.

Норми-засади — це правові приписи, які закріплюють підвалини конституційного ладу держави, основи соціально-економічного, політичного і державного життя, взаємовідносини держави і особистості, форми власності та ін. Ці норми зосереджені насамперед у конституції (наприклад, “Україна є унітарною державою” — ст. 2 Конституції України, “Україна є республікою” — ст. 5 або “Держава відповідає перед людиною за свою діяльність” — ст. 3) і дістають свій розвиток та логічне вираження в інших вихідних правових нормах і передусім у нормах-принципах.

Норми-принципи — це правові приписи, які виражають і закріплюють принципи права. Принципи права — це незаперечні вимоги, що пронизують правову систему суспільства, законодавство, окремі його галузі і юридичну практику. Норми-принципи розглядаються як результат нормативного узагальнення державно-правових явищ, вони виражають зміст і закономірності розвитку цих явищ. Регулююча роль принципів права нерозривно пов'язана з їх законодавчим закріпленням. Принцип права, закріплений у законодавчому приписі, стає нормою-принципом. Норма може закріплювати принцип повністю або його частину, елемент. Правовий

принцип може закріплюватись у кількох статтях або, навпаки, в одній статті можуть бути розміщені кілька принципів. Так, ст. 8 Конституції України закріплює кілька принципів-норм: принцип верховенства права, верховенства конституції, прямої дії норм конституції.

Норми-принципи можуть виступати як нормативно-правова основа вирішення юридичної справи, зокрема при виявленні прогалин у праві. З метою їх подолання суди використовують норми-принципи для вирішення справи за аналогією. На них можна посилатись також при вирішенні конкретної юридичної справи — для обґрунтування змісту правозастосовчого акта, підтвердження непорушності якогось законодавчого положення або посилення авторитетності прийнятого рішення.

Визначально-установчі норми — це правові приписи, які визначають мету, завдання окремих інститутів або галузей права (завданням Конституційного Суду є гарантування верховенства Конституції — ст. 2 Закону “Про Конституційний Суд України”).

Норми-дефініції — це норми, які містять визначення правових категорій і понять, їхня юридична природа полягає в тому, що вони дістають чітке закріплення в правовому акті, наприклад, визначення злочину, або військового злочину, або службової особи в кримінальному праві (статті 11, 401 КК України). Ці норми виконують, головним чином, орієнтаційну і інформаційну функцію в правовому регулюванні, їх відсутність у системі права позбавила б законодавство ясності, вкрай ускладнила б процес його застосування.

Норми-презумпції — це закріплене в нормативно-правовому акті припущення щодо певного юридичного стану або явища (наприклад, презумпція невинуватості особи, що звинувачується у скоєнні злочину, добропорядності сторін у цивільному праві, знання закону тощо). Презумпції характеризуються тим, що вони не можуть бути індивідуалізовані в актах застосування норм права і використовуються винятково в нормативних актах.

Норми-строки — це такі правові приписи, які вказують на час, настання або проходження якого тягне певні юридичні наслідки (наприклад, строк позовної давнини). Строки бувають матеріально-правовими і процесуально-правовими. Більшість строків — це певні проміжки часу, що вимірюються годинами, днями, місяцями, роками. Однак вони можуть визначатися також і вказівкою на випадки або обставини, що мають настати

(повноліття людини). З точки зору регулятивного призначення норми-строки мають винятково субсидіарний (додатковий характер).

Норми-преюдиції — це нормативні приписи, зміст яких набуває свого вираження в проголошенні установки на те, що виключається будь-яке оспорювання існування вже доведеного факту, який дістав оцінку і закріплення в юридичному акті, що набрав чинності. Наприклад, цивільно-процесуальний кодекс передбачає, що факти, встановлені рішенням суду, яке набуло законної сили, в одній справі не повинні доводитися знову при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи.

Норми-фікції— це закріплений у правових актах нормативний припис, що умовно проголошує факт (чи обставину), який не є встановленим. Так, ст. 21 ЦК України визначає, що днем смерті громадянина, який оголошений померлим, вважається день набрання чинності рішення суду про оголошення його померлим. Оскільки норми-фікції закріплені у відповідних правових актах, то вони загальнообов'язкові.

Норми-конструкції — це нормативні приписи, які узагальнюють складні за своїм складом юридичні явища. Так, у юридичній практиці використовується конструкція складу злочину. Вона не має чітко визначеного законодавчого закріплення і встановлюється сукупністю положень, які розміщені в різних статтях Кримінального кодексу. Норми-конструкції органічно пов'язані з нормами-дефініціями. Вони сприяють встановленню визначеності і чіткості механізму правового регулювання.

Інші види правових норм

Розгляд права як системного явища не передбачає сприйняття норм, що його утворюють, як однорідної маси нормативних приписів. Норми права за своїм змістом досить різноманітні, що обумовлено спеціалізацією права. В механізмі правового регулювання кожна з них призначена вирішувати специфічні завдання, реалізовувати ті чи інші функції права. Виходячи з цієї обставини, в теорії права норми права класифікують за певними критеріями.

Залежно від функціональної спрямованості норми права поділяють на регулятивні і правоохоронні.

Регулятивні (правоустановчі) норми права безпосередньо спрямовані на здійснення правового регулювання суспільних відносин шляхом наділення їх учасників правами і покладанням на них юридичних обов'язків. Регулятивні норми права визначають міру правомірної поведінки суб'єктів.

Виходячи з характеру передбачених нормою суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, регулятивні норми права, у свою чергу, поділяються на зобов'язальні, заборонні і уповноважувальні.

Зобов'язальні норми права встановлюють обов'язок суб'єктів суспільних відносин здійснювати певні позитивні дії, наприклад, ст. 9 Закону України “Про систему оподаткування” встановлює обов'язки платників податків і зборів. Закріплення змісту обов'язкової поведінки досягається за допомогою таких термінів, як: “повинен”, “зобов'язаний”, “має обов'язок”.

Заборонні норми права встановлюють обов'язок суб'єкта суспільних відносин утримуватися від здійснення дій певного роду. Так, ст. 15 Конституції передбачає заборону цензури в Україні, а ст. 112 Кодексу України про шлюб і сім'ю прямо забороняє без згоди усиновителів (органів опіки і піклування) повідомляти будь-які відомості про усиновлення. Деякі з приписів, що закріплюють ці норми, розпізнаються завдяки таким термінам, як: “не допускається”, “заборонено”, “неповинне”, “не може бути”.

Уповноважувальні норми права встановлюють право на здійснення тих чи інших можливих позитивних дій і надають громадянам, організаціям та установам свободу розпоряджатися цим правом. Наприклад, ст. 19 Кодексу про шлюб і сім'ю надає право подружжю за своїм бажанням обрати собі прізвище. У тексті відповідних приписів містяться такі терміни, як: “має право”, “може”. Уповноважувальні норми права надають суб'єктам права свободу розпоряджатися своїми правами, однак не зобов'язують ці права реалізовувати.

Змістом *правоохоронних норм* є попередження суб'єктів права про обов'язок утримуватися від скоєння певної дії або бездії і встановлення санкції за порушення цих обов'язків. Ці норми і відповідні приписи містять визначення виду державно-примусових заходів захисту суб'єктивних прав (конституційних, цивільно-правових, дисциплінарних, адміністративних, кримінальних) і на регламентацію міри юридичної відповідальності залежно від того, наскільки тяжким виявилось правопорушення. Водночас слід зазначити, що поділ правових норм на зобов'язальні, заборонні та уповноважувальні певною мірою має відносний характер. Цей висновок ґрунтується на врахуванні двостороннього характеру кожної правової норми, яка передбачає для одних осіб певні уповноваження або заборони, а для інших — відповідні їм обов'язки зобов'язаних суб'єктів. Наведений поділ відбиває лише зовнішню (текстову) відмінність у приписах, у яких та чи інша норма викладена.

За методом правового регулювання норми права поділяють на імперативні, диспозитивні, рекомендаційні, заохочувальні.

Імперативні норми права — це такі категоричні, строго обов'язкові нормативні приписи, які безпосередньо визначають поведінку суб'єктів суспільних відносин, позбавляючи останніх права самостійно визначати для себе певні права та обов'язки. Так, статті 15-17 Кодексу про шлюб і сім'ю визначають умови укладення шлюбу, що не можуть змінюватися за розсудом осіб, яким вони адресовані.

Диспозитивні норми права характеризуються тим, що вони діють у сфері, де суб'єктам права надається можливість самостійно встановлювати для себе певні взаємні права й обов'язки. Ці норми діють у разі, коли сторони не скористалися такою можливістю. Тоді викладене в диспозиції норми правило набуває для них імперативного характеру. Диспозитивні норми найпоширеніші в цивільному праві, метод правового регулювання якого заснований на автономії сторін (наприклад, ст. 29 Кодексу про шлюб і сім'ю України).

Рекомендаційні норми права — це такі нормативні приписи, за допомогою яких держава рекомендує самоврядувальним організаціям певний спосіб дій. У цих нормах вказується на варіант поведінки, бажаний для суспільства і держави. Надаючи можливість діяти певним чином, вони також вказують на бажаність рекомендованої моделі поведінки. Адресат такої норми, діставши рекомендацію про бажаний напрямок розвитку суспільних відносин, суб'єктом яких він є, зобов'язаний залежно від припису норми:

- 1) розглянути ці пропозиції і прийняти їх до виконання;
- 2) обґрунтовано відмовитись;
- 3) прийняти позитивне рішення, але основні положення норми конкретизувати, виходячи із реальних можливостей, резервів своєї організації.

Специфіка регулятивного впливу цих норм на суспільні відносини полягає в тому, що для їх реалізації здебільшого необхідна їх конкретизація в локальних правових актах (статутах, положеннях, рішеннях).

Юридична обов'язковість цих норм полягає в тому, що: по-перше, факт видання такої норми зобов'язує самовряду організації обговорити запропоновану в нормі рекомендацію, по-друге, рекомендаційні норми

попередньо санкціонують ті нормативні рішення, які будуть прийняті на їх основі.

Заохочувальні норми права — це такі нормативні приписи, які передбачають певні засоби заохочення (матеріальні або нематеріальні) для суб'єктів права за здійснення ними бажаних для держави і суспільства діянь. Заохочення — це результат виконаних належним чином юридичних або суспільних обов'язків (наприклад, п. 5.1.21 ст. 5 Закону України “Про податок на додану вартість” передбачає звільнення від оподаткування надання благодійної допомоги) або досягнених результатів, які перевищують звичайні правові вимоги (наприклад, ст. 146 Кодексу законів про працю передбачає можливість застосування до працівників за особливі трудові заслуги заохочення: нагородження орденами, почесними грамотами тощо). Сутність заохочувальних норм полягає не у встановленні для суб'єктів права певної моделі поведінки, а в закріпленні стимулів до поведінки, яку вони звичайно юридичне не зобов'язані здійснювати. Ці норми стимулюють у суб'єктів суспільних відносин прояв соціально активної, правомірної поведінки.

Залежно від характеру двох найбільших за обсягом складових елементів права, що характеризуються особливістю предмета і методу правового регулювання, функціонального призначення, норми права класифікують на норми матеріального і процесуального права.

Функціональне призначення норм матеріального права полягає в первинній регламентації поведінки (діяльності) суб'єктів суспільних відносин, що потребують своєї організації. Вони визначають зміст первинних прав і обов'язків суб'єктів права, їх правове становище і безпосередньо спрямовані на регулювання суспільних відносин.

Функціональне призначення норм процесуального права полягає в правовому регулюванні організаційних відносин, забезпеченні процедур, форм реалізації або охорони норм матеріального права.

Відмінність норм процесуального права від норм матеріального права знаходить свій вияв у таких ознаках: по-перше, процесуальні норми завжди мають процедурний характер; по-друге, процесуальні норми в першу чергу адресовані суб'єктам, наділеним державно-владними повноваженнями щодо прийняття та застосування норм матеріального права; по-третє, для процесуальних норм характерний специфічний зміст їх структури. Специфіка санкції процесуальних норм полягає в тому, що передбачені нею невігідні

наслідки знаходять свій вияв у скасуванні правозастосовчого акта, який було прийнято з порушенням норм процесуального права.

За предметом правового регулювання норми права можна також поділити на норми галузей права: конституційного, цивільного, трудового, адміністративного, кримінального тощо.

Висновки з четвертого питання:

У масиві норм права існує значна за обсягом група правових приписів, що не є нормою права як класичної моделі поведінки. В теорії права їх називають спеціалізованими нормами права, їх існування зумовлено специфікою самого права. Вони мають певне самостійне значення в регулюванні суспільних відносин. На відміну від класичного правила поведінки вони:

виконують субсидіарну (додаткову) функцію в правовому регулюванні;

позбавлені традиційної логічної структури, що характерна для норм права як класичного приписання;

виступають як зразок, еталон поведінки, зміст якого визначається змістом виконуваної функції (так, норми, що закріплюють принцип законності, орієнтують суб'єктів на здійснення правомірної поведінки).

Спеціалізовані норми права неоднакові за своєю природою і функціональним призначенням. Вони можуть бути поділені на відправні та інші спеціалізовані нормативні приписи.

Висновки до теми:

Норма права – це загальнообов'язкове, формально-визначене правило поведінки (зразок, масштаб, еталон) загального характеру, встановлене або санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу.

Ознаки норми права такі ж, що й права в цілому, але норма не має такої ознаки, як системність, оскільки вона регулює групу певних суспільних відносин, і лише в сукупності з іншими, узгодженими з нею, нормами складає систему права.

Риси норми права як класичного розпорядження:

1) норма відтіняє, підкреслює кількісну і якісну сторони поведінки (вид і міру поведінки);

2) норма вбирає в себе всі основні властивості права (нормативність, формальну визначеність, стабільність, владність);

3) норма має чітко виражену структуру, складається з елементів (диспозиція, гіпотеза, санкція).

Поряд із цим норма права має *внутрішній зміст*:

– є мірою свободи і справедливості;

– є результатом владної діяльності держави, яка полягає в узагальненні і систематизації типових конкретних правовідносин, що виникають у громадянському суспільстві;

– має завжди загальний характер, тобто це таке розпорядження, що адресоване безлічі індивідуально не визначених суб'єктів і розраховано на багатократність застосування за певних життєвих обставин.

Структура, або внутрішня форма норми права – це внутрішня побудова норми права, яка виражається у її поділі на складові елементи: диспозицію, санкцію та гіпотезу, які пов'язані між собою.

Способи викладення норми права в статтях нормативно-правового акта можуть бути різними. Інколи норма права може бути викладена в одній статті нормативного акта, але частіше вони за своїм змістом не збігаються. Розбіжності, які існують у питанні співвідношення норми права і статті нормативного акта можуть виникати залежно від обсягу нормативного припису, викладеного в статті нормативного акта, і залежно від способу викладення в статті нормативного акта структурних частин норми права.

За повнотою викладу норм права в статтях нормативно-правових актів розрізняють форми (способи):

- *повну (пряму),*
- *відсильну,*
- *бланкетну.*